

З ПЕЧАТТЮ ВОРОГА НАРОДУ

„І збулося Писання, що каже: „До злочинців його зараховано!” (Євангеліє від Святого Марка, 15/28)

Сталінізм та інтелігенція... До недавнього часу на розмови про це було накладено вето. Однак все нові й нові дослідження з цього приводу свідчать про непоправний удар, який наніс культ особи народам, перш за все українському. В центрі нашого нарису опис долі людини, нашого земляка, жертви сталінської кривавої машини.

... Вже були сутінки, коли сільський учитель Микола Прокоп повертався додому. Репетиція хору, яким він керував, дещо затягнулася. Раптом перед ним, немов з-під землі, вирости кілька чоловік, серед них одягнуті у військову форму. Сумнівів не було...

- Залиште вдома скрипку і попрощайтесь зі своїми, - сказав російською мовою один з них.

- Це якесь непорозуміння...

- Нічого, розберемось.

Через кілька хвилин, оточений конвоїрами, він зник у темряві... Це трапилось у грудні 1944 року.

Микола Прокоп народився 20 листопада 1913 року у Вуль шинці на Перечинщині. Батько був учителем і мріяв, аби син пішов його стежиною. Успішно закінчивши школу, юнак був зарахований до Ужгородської учительської семінарії, де в 30-ті роки викладали талановиті педагоги: професори І.Дунда, Л.Павлік, Р.Халупа, О.Дутка, Я.Голота, Д.Петриківський та інші. Гордістю семінарії був її директор Августин Волошин – людина високоосвічена, знавець багатьох іноземних мов, автор ряду підручників, по яких вчився і М.Прокоп.

Микола Івановича давно нема серед живих, але ще живуть ті, хто вчився в цьому престижному закладі (стаття опублікована в 1990 р. – М.В.). Зокрема, Заслужений вчитель України Е.І.Шутяк, який завжди щедро ділиться з нами думками про тодішні методи навчання і виховання підростаючого покоління, за що ми йому вельми вдячні. Ернест Іванович стверджує, що після закінчення цього закладу випускник ставав справжнім вчителем, а згодом першокласним педагогом. До речі, разом з М.Прокопом цю семінарію закінчив і рідний брат В.С.Гренджі-Донського – Іван Гренджа, який зараз проживає у Виноградіві.

Перші кроки на учительській ниві Микола Прокоп зробив у Волівському окрузі. Тут тоді дуже потрібні були досвідчені педагоги. З 1936 по 1944 рр. Микола Іванович викладав у Запереділлі, Дешові, Голятині, а перед арештом – у Волівській горожанській школі. За період з 1936 по 1939 роки він подружився з багатьма передовими людьми Волівщини, зокрема, С.Фігурою, патріотичні погляди якого западали в душу молодого колеги. Хоч політикою М.Прокоп не займався, але близькі стосунки з С.Фігурою, напевно, зіграли фатальну роль у грудневі дні 44-го.

У Воловому сім'я Прокопів проживала у хаті, де дотепер був Будинок піонерів (стаття опублікована в 1990 р. – М.В.). Тут у молодого подружжя народились дві доньки – Емілія та Ганна, син Микола. Майже всі, з ким ми розмовляли при підготовці цього матеріалу, говорили, що це була дуже чесна і щира людина. Працівниця заводу „Електрон”, уродженка с.Дешово Марія Заринова підкреслила, що вчитель часто приводив до себе додому дітей бідняків і його дружина пригощала їх смачними галушками з молоком. На думку Заринової, М.Прокоп був надзвичайно безкорисливою і доброзичливою людиною. У Дешові однією з його учениць була В.М.Рушак

(Зубанич), у якої Прокоп побачив багато чудових рис: допитливість, працелюбність, неабиякий розум, кмітливість. Микола Іванович неодноразово підкреслював, що з неї вийде велика людина і його словам судилося збутись: Василина Михайлівна згодом стала досвідченим педагогом, Заслуженим вчителем України. Схвальні відгуки про цю людину ми чули і від завідувача бібліотекою-філіалом у Синевирі І.С.Суботи. Про Миколу Івановича багато можуть розповісти Г.Габовда, С.Куртяк, Г.Сопко, Й.Стецюнич, старожили Голятина, Дешова, Синевира, Запереділля, Міжгір'я. Вони добре пам'ятають молодого, талановитого педагога.

... Того трагічного грудневого дня Микола Прокоп пішов і не повернувся більше до сім'ї. До речі, в ту ж ніч були заарештовані Пиринець з Волового, Бачов з Майдану, теж вчителі. Яка їх доля, нам невідомо. Ганна Миколаївна Прокоп, вчителька Міжгірської середньої школи, розповідала: „Через кілька років після того, як батька забрали, люди говорили, що в Поляка (на той час там був великий будинок з підвалами – М.В.) їх били стільцями по голові й вимагали: „Признайся!”. В чому мав признатись, ніхто не знав. Політикою не займався, в подіях 1938-1939 років участі не брав, у роки угорської окупації фашистам не допомагав. Ймовірно, що причиною арешту був звичайний донос. В Ужгороді сліди Миколи Прокопа загубились. „Більше ми про нього не чули, - розповідає Ганна Миколаївна, - і говорити про батька фактично було заборонено, люди мовчали, як німі, ніби ніколи й не було у Воловім такого вчителя. І тіла ніхто не повернув, і могили ніде нема”.

Шановні читачі, перед нами лежить „Свідоцтво про смерть” Прокопа Миколи Івановича, видане 25 січня 1966 р. Міжгірським ЗАГСом, в якому записано, що „громадянин Прокоп М.І. помер 9 квітня 1945 року”. Дивує, чому свідоцтво виписано аж через 20 років і чому в графі „причина смерті” прочерк? Коли стаття була підготовлена до друку, ми отримали листа від Г.М.Прокоп, яка вже багато років домагається справедливості. Вона пише: „Вже пройшли десятиріччя. Ніщо і ніхто не зможе повернути нам втрачене дитинство, але я прошу справедливості, прошу повернути чесне ім'я мого батька”. Цього ж хочуть і сотні, тисячі людей, чий рідні, близькі стали жертвами тоталітарного режиму.

Дослідник розвитку освіти Закарпаття професор Василь Гомоннай у своїй книзі „Народна освіта Радянського Закарпаття” писав, що у перші повоєнні роки тут „не вистачало вчительських кадрів”. Особливо важким було становище в Міжгірському, Рухівському, Тячівському, Хустському та Великоберезнянському районах. В 1944-1945 роках на Закарпатті працювало 530 шкіл, тоді ж на освітянській ниві трудилось всього 3360 вчителів, із яких тільки 192 мали вищу освіту. Іще в цей час проводились репресії проти вчителів. Органи НКВС, знищуючи інтелігенцію, діяли за принципом М.Калініна: „Невже вам шкода заради Центрального Комітету партії біле назвати чорним, а чорне – білим?!”.

Після того, як М.І.Прокоп безслідно зник, почались репресії проти його сім'ї, переслідування її. Довелось жити по приватних квартирах. Через чотири роки була репресована його дружина і засуджена на 25 років, її батько жив тоді в Синевирі. Андрій Тільник забрав сиріт до себе. „Росли ми у родичів, - розповідає Ганна Миколаївна. – Куди не повернешся, всюди над нами висіло тавро „дітей ворогів народу”. Пригадую, як під Новий рік дітям-сиротам виділяли сякі-такі подарунки: хустинки, сорочки тощо. В школі тоді одразу появилась анонімка: „Дітям ворогів дали подарунки”.

Минали роки. Перед вчорашніми дітьми все частіше поставали питання: „Як бути? Що робити? Що всіх чекає попереду?”. Закінчивши 10-й клас Синевирської середньої школи, Емілія Прокоп подала документи до Ужгородського державного університету. І саме в цей час у „Закарпатській правді” появилась замітка „Будемо

доярками". Варто навести з неї кілька рядків дослівно: „... Я і моя подруга Марія Чуп твердо вирішили працювати у рідному колгоспі доярками. Ця професія сподобалась нам вже давно. Ми знаємо, що робота доярки нелегка, що вона вимагає багато наполегливої праці, вміння, знань. І ми повні рішимості високо тримати звання доярки. Хай наша праця буде подякою Вітчизні за її турботу про нас". Стаття була підписана Емілією Прокоп, випускницею Синевирської середньої школи.

Замітка, як видно, написана в традиції тих часів. Однак вся біда в тому, що Емілія її не писала. Це була звичайна анонімка, аби скомпрометувати абітурієнтку. Не випадково ректор вищого навчального закладу викликав її до себе і сказав: „Дочка ворогів Радянської влади написала в обласну газету, що буде дояркою, а сама пішла поступати в університет". Він тут же порадив забрати документи. Після цього була важка робота медсестрою, знову навчання. Ганна Миколаївна закінчила Дрогобицький педінститут. „В анкетах, - пригадує вона, - ми не сміли писати, що батько пропав безвісти, що його забрали, ми писали, що він помер". Таким нелегким було життя дітей „ворогів народу".

... Минають роки. Сталінізм з його репресіями відійшов у минуле. Назавжди. На завершення наведемо рядки з нещодавно виданої книги О.Михайлоти „Ми не раби": „Народ має знати всю правду про кожного свого громадянина. Кожен громадянин має знати всю правду про свій народ. Аби ніколи не повторилися репресії ні в яких формах: чи то гоніння на інакомислячих, чи то усунення неугодних, чи то наклеювання образливих ярликів".

КРІЗЬ ГОРНИЛО ТАБОРІВ

... Пройшли кілька десятиліть від смерті червоного диктатора – Й.Сталіна. Однак і нині при згадці про нього у нашій уяві постають численні концтабори, „трійки", масові жертви, голод, що охопив Україну в горезвісні 30-ті роки... Тому виникає запитання, чи знали закарпатці про те, що творилося на Великій Україні в ті страшні й жорстокі часи? Безперечно, що окремі з них знали, бо соціал-демократична преса Закарпаття писала і про голод, і про судові процеси над так званими „ворогами народу". З ким доводилось розмовляти, всі стверджували, що чули дещо про сталінську тиранію, але не всьому вірили. Та й не можна було повірити у випадки людоїдства на Україні, де будували світле майбуття трудового люду. Це відкидалось людьми як поганий сон. Здебільшого вірили, що в Країні Рад всі рівні й живуть заможнo, що й стало причиною масових переходів кордону в 1939-1941 роках, втечі від голоду і злиднів, які панували в гортистському Закарпатті.

Історики ще не можуть назвати точної цифри людей, які перейшли кордон в ті роки у пошуках кращої долі в СРСР. Ужгородські вчені О.Довганич, М.Троян і З.Пашкуй видали книгу „Закарпаття в роки війни", в якій підкреслили, що „... аналізуючи угорські, чехословацькі та радянські джерела і списки, можна зробити висновок: всіх втікачів до СРСР за неповними даними було понад 5000 чоловік". У Волівському окрузі нелегальні переходи кордону здійснювались в основному на територіях сіл Присліп, Лісковець, Торун, Новоселиця, Лопушне, Синевирська Поляна. Переходили кордон, як правило, вночі, групами і цілими сім'ями. Ставлення до перебіжчиків було різне, а з вторгненням фашистів у Польщу, вони переслідувались і віддавались під суд. Починались так звані „ходіння по муках" в сталінських таборах, якими була так багата Країна Рад.

... До хати священника І.Г.Гренджі зайшов середнього росту чоловік, у поношеному одязі, і привітався. Батьושка закрив двері. Вони давно знали один одного і